

KATTEN ZOALS ZE **ECHT** ZIJN

Een heel
andere kijk
op je favoriete
huisdier

*'Dit is geen
klassiek
kattenboek'*

INHOUD

7

WOORD VOORAF

13

ALTIJD MAAR WEER EGYPTE

29

DE GEVOELIGE KAT

45

OVER RODE RASKATTEN

61

LEVE DE KOLONIE

77

EEN WREED VERHAAL

93

OVER MINNEN EN SPINNEN

109

BUITEN WAAR DE VOGELTJES FLUITEN

125

BERESLIM

141

ENIGE PROBLEMEN

155

LITERATUURLIJST

WOORD VOORAF

In het prachtige *Oda al Gato* beschrijft de Chileense dichter Pablo Neruda hoe alle dieren in het begin imperfect waren en zich nog moesten vervolmaken. Behalve de kat, die was meteen af. Hij bekent ook dat hij alles weet over het leven en de stad, de zee en de bloemen en zelfs de vulkanen, maar niets begrijpt van de kat. Het is me niet duidelijk of dat een vaststelling is of eerder een wens. Dat eerste kan ik nog vatten, dat andere helemaal niet. Is er iemand die onbegrip een goed uitgangspunt vindt voor een relatie? Soms krijg ik de indruk dat sommige mensen willen dat de kat een mysterie blijft, om welke reden dan ook. Misschien hunkeren die mensen naar iets wilds en onvoorspelbaars in huis, iets dat hen verbindt met het ongrijpbare en ongetemde. De meningen over katten zijn heel verschillend. Terwijl ik dit boek aan het schrijven was, kreeg ik een artikel uit *de Volkskrant* toegestuurd met de titel 'Sentimentele flauwekul, maar wel intens'. Drie auteurs zouden er hun kattenliefde in verklaren, beloofde de kop. Maar het leek wel het tegendeel. Ze omschreven hun kat als een hufter of hopeloos, volslagen gek, niet te trainen, een secret. Waarom zeggen mensen die beweren van hun katten te houden zulke lelijke dingen?

Toen ik drie jaar geleden mijn hondenboek schreef, was mijn motivatie tweërlei: ik had zoveel nieuws gelezen en ontdekt dat ik het niet kon hebben dat die inzichten niet beter bekend waren, en tegelijk hoorde en zag ik onophoudelijk onzin over honden en wolven verschijnen. Met dit kattenboek is het niet anders. Het is opvallend hoe vaak mensen zowel bij honden als bij katten de wilde voorouder te pas en te onpas gebruiken om iets over hun huisdier te zeggen. Bijna elke week hoor of lees ik een

'kenner' verklaren dat honden roedeldieren zijn, terwijl ze dat uitdrukkelijk niet meer zijn. Dat wordt pas duidelijk als je het gedrag van straat- en zwervhonden vergelijkt met dat van wolven. In een roedel staan het moeder- en vaderdier aan het hoofd, de jongvolwassen welpen helpen hen met het verdedigen van het territorium én met het grootbrengen van de nieuwe welpen. Bij zwervhonden blijft van die hele roedel niets over; een teef wordt gedekt door meerdere reuen, die zich daarna vrijwel niets aantrekken van hun kroost en ook niet van een gedeeld territorium. Niet alleen begrijpen deze kenners weinig van het sociale leven van honden, ze begrijpen zelfs de roedel maar half, want ze grijpen die aan om allerlei bedenkelijke waarheden te verkopen over honden en hun vermeende dominantie. Verkeerd begrip van de voorouder en verkeerd begrip van de afstammeling, met verregaande gevolgen voor de aanpak van de hond. Bij katten gebeurt helaas precies hetzelfde. We hebben een uiterst beperkt – misschien zelfs helemaal geen – zicht op het natuurlijke gedrag van de voorouder van de kat, en toch besluiten we die beperkte kennis te gebruiken om het wezen van de huiskat te doorgronden.

De stereotiepe indeling van de mensheid in katten- en hondenmensen heb ik altijd een beetje vreemd gevonden. Kattenmensen zouden punctueler zijn en meer op zichzelf, hondenmensen zijn slordig en extrovert. Oké dan. Wat ik nog minder begrijp, is hoe sommige mensen de liefde voor het ene dier combineren met een afkeer voor het andere: houden van katten, maar honden haten – of omgekeerd. Ooit had ik een kat, lang geleden. Ik had hem Clouseau gedoopt, naar Peter Sellers. Het was een prachtige kater, een Siamese *blue point*. Hij en mijn hond waren in huis de beste vrienden: ze sliepen samen opgekruld op hetzelfde matje, de kleine kat tussen die dikke hondenpoten. Maar o wee als Clouseau te snel door de tuin liep: dan greep mijn hond hem vast en dan liep ze met die kat voorzichtig in haar bek terug naar binnen. Soms zag ik Clouseau met zijn hoofdhaaren in pieken rechtop, alsof er iemand gel in had gesmeerd. Het was een cliché-Siamees. Heel veel praten en achter me aan lopen en op mijn schoot springen en mee willen naar boven – wat alleen op oudejaarsavond mocht. Alles ging goed, tot de kat ineens verdwenen was. Ik heb dagen, weken gezocht, maar hem nooit meer gevonden...

ALTIJD MAAR
WEER EGYPTE

*My Pussy Queen, knows all my secrets,
I'll never fall in love again.*

*I drift with Dunes,
I whisper of the tombs,
They offer me Egyptian Delights.*

*She's got me with that feline 'guise,
Got me in those Desert eyes,
Oh, I'm in love with Egypt*

Kate Bush, 'Egypt'

Hoe is de kat in de woonkamer naast een krabpaal geëindigd? Van waar is ze vertrokken: de jungle, de toendra, het bos of de woestijn? En wie heeft haar in huis gehaald, wanneer en waarom? Welk soort wilde kat was het: een roestkat, een pampakat of een kleine ocelot? Loont het wel de moeite om hier antwoorden op te zoeken? Natuurlijk wel: de bouwstenen kennen is het geheel beter begrijpen en weinig is interessanter dan weten waar het wilde beest nog zit en waar de up- of downgrades zitten bij de huiskat. Zit er een leeuw, tijger of minipanter in de woonkamer, zoals sommige boeken en documentaires ons willen doen geloven, of hebben we toch te maken met een slap aftreksel van een wild dier?

Hier in huis ligt een oude encyclopedie uit 1969 waarin staat: ‘De Egyptische huiskat moeten wij beschouwen als de oudste tamme kat.’ Die stelling is in meerdere opzichten onjuist en achterhaald. Egypte was om te beginnen al niet het begin, ook al hebben we tot na de eeuwwisseling gedacht dat het wel zo was. Verder hoeft je huisdieren helemaal niet tam te maken, die zijn dat vanzelf. Als je een circusleeuw met een circusleeuwin laat paren, krijg je geen welpen die spontaan door hoepels springen. Je moet er in de eerste plaats voor zorgen dat ze jou niet naar de keel vliegen. Je moet dus telkens opnieuw op nul beginnen, want leeuwen zijn wilde dieren. De pups van de poedels uit datzelfde circus hoeft je daarentegen niet tam te maken, die zijn zo geboren. Je moet ze wel nog leren om op een driewieler te rijden. Temmen doe je dus alleen met wilde dieren. Wat niet wegneemt dat een gedomesticeerd dier, zoals een paard, je toch nog het ziekenhuis in kan trappen en dat je je hoofd in de bek van een afgerichte tijger kan stoppen – als je daar zin in zou hebben.

We moeten het daarom zeker over huisdieren en domesticeren hebben, maar de woordkeuze en terminologie alleen al maken het lastig.

Huisdieren leven – helaas of gelukkig, het is maar hoe je het bekijkt – niet per se in huis. Koeien, geiten en schapen liggen doorgaans niet op de bank, katten en honden wel. We noemen die laatste ook weleens gezelschapsdieren, een woord dat dan weer onterecht suggereert dat hun gezelligheid de voornaamste reden was om ze te domesticeren, terwijl het veeleer een aanduiding is van waar ze nu staan. Paarden en vee noemen we landbouwdieren, maar ook die term gaat voorbij aan hoe de rollen en functies van sommige dieren veranderen. Er zijn in Nederland vrijwel geen paarden meer die op het land werken, maar er zijn er meer dan honderdduizend die zadelmak zijn gemaakt. Een ossenspan vind je alleen nog in een kruiswoordraadsel.

Domesticeren is duidelijk geen eenmalige ingreep met een scherp afgeleid en onwrikbaar doel. Het is een proces, een relatie die kan veranderen om culturele, economische, religieuze en ethische redenen. Al meer dan honderd jaar proberen we onze vinger te leggen op domesticatie, maar het is alsof je met je vork een erwt achternazit op je bord. Een treffend voorbeeld daarvan is de huidige Engelstalige Wikipedia-pagina over het onderwerp. Die heeft bijna zeventig woorden nodig voor een sluitende omschrijving van domesticatie. Je moet hem minstens drie keer lezen voor je hem snapt... In de meeste, zo niet alle gevallen hebben we alleen maar theorieën en mogelijke scenario's, die bij nieuwe archeologische vondsten of wetenschappelijke studies weer op de helling komen te staan. Er is geen zekerheid, geen domesticatieleer.

Als we de gewassen even buiten beschouwing laten, stelden wij ons domesticeren heel lang simpelweg voor als het vangen van wilde dieren om die vervolgens dichterbij huis tam te maken en daar ons voordeel mee te doen. Je jat een paar jongen uit het nest van een wilde kat, neemt die mee naar huis, leert ze waar de kattenbak staat en waar de muizen zitten, en klaar is kees. Het is een erg gebrekkig beeld dat het initiatief en de verdienste uitsluitend bij de mens legt, als een bevestiging van zijn heer- en meesterschap over de natuur en al wat erin leeft. Maar de verschillende gedomesticeerde dieren hebben allemaal verschillende trajecten gevolgd. Zo hebben we wellicht eerst duizenden jaren blindweg gejaagd op geiten en schapen voor we tot het inzicht kwamen dat we de lammeren en hun moeders beter met rust konden laten, zodat hun

aantallen zich konden herstellen. Dat eerste wildbeheer ging langzaam over in het beheer van kuddes die we als de onze beschouwden en die we volgden of misschien zelfs in de gewenste richting dreven. Het was vandaar nog een kleine stap om aansluitend in te grijpen in hun voortplanting, door pasgeboren dieren te houden of juist af te maken, en tussen te komen in het paringsproces. Paarden, ezels en kamelen hebben wellicht een ander pad gevolgd. Met de kennis die we hadden opgedaan over schapen, geiten en later ook runderen, konden we het met hen directer aanpakken: we sloegen het wild- en kuddebeheer over en gingen meteen over tot het vangen van wilde exemplaren om ermee te fokken.

Weer andere dieren nodigden zichzelf uit en kwamen in onze buurt wonen, omdat ze er in de eerste plaats zelf een voordeel uit haalden. Dit noemen we zelfdomesticatie, maar je kunt het ook beschouwen als commensalisme: een samenlevingsvorm waarbij de ene diersoort een voordeel heeft en het voor de ander eigenlijk weinig uitmaakt. Een mooi voorbeeld daarvan woont onder onze dakpannen. Niemand is ooit op het idee gekomen om van de mus een huisdier te maken wegens zijn spectaculaire verenkleed, voedzaamheid of uitzonderlijke gezang. De mus heeft zelf beslist om in onze omgeving te komen en te blijven, omdat er bij ons voldoende kruimels van de tafel vallen om van te leven en omdat hij er gratis beschutting vindt. De mus maakte van zichzelf een huismus. Je vindt huismussen bijna overal op de wereld waar mensen zijn, en niet waar geen mensen wonen. Niet slecht voor een onopvallend vogeltje dat bescheiden is begonnen in het Midden-Oosten. Huismussen hebben zichzelf duizenden jaren geleden gedomesticeerd, de rode vos van zijn kant is er nog maar net aan begonnen. De minst schuwe en meest brutale vossen halen hun voedsel voortaan in de stad. Mensen lokken dat ongewild uit door vuilnis op straat te zetten, kattenvoer buiten te laten staan of een enkele keer met opzet voedsel voor de vossen te leggen. Maar de mensheid is niet bezig om van vossen huisdieren te maken: zij komen uit eigen beweging naar ons toe.

Achterhalen welk van deze paden de kat heeft gevolgd, is in meerdere opzichten moeilijk. Het begint al bij de archeologie: vondsten van huiskatten zijn, met uitzondering van het oude Egypte, geweldig zeldzaam. Bovendien is het zeer moeilijk om een huiskat van een wilde kat

te onderscheiden. Veel gedomesticeerde diersoorten zien er opvallend anders uit dan hun wilde verwanten. Ze krijgen een ander gebit of een andere kop, ze worden kleiner of juist groter. Zo is dat echter niet bij katten. Ook alle wilde katten lijken, als je hun verhoudingen in acht neemt, onderling erg op elkaar. Ze zeggen dat je, wanneer je een leeuw zou villen, een specialist moet bellen om het dier van een tijger te kunnen onderscheiden... Dus moesten we wachten op de komst van DNA-onderzoek. Maar ook dat is niet altijd zaligmakend: DNA halen uit stokoud materiaal is erg lastig en je moet het kunnen vergelijken met recent DNA van gedomesticeerde en wilde katten. Dat vormt meteen een nieuw probleem: sinds ze er zijn, hebben huiskatten zich met veel overgave gemengd met hun wilde verwanten. Dat bemoeilijkt het zuivere onderscheid tussen beide soorten nog eens.

Zoals met de andere huisdieren hebben we een mogelijk scenario over hoe het met de kat is gegaan, al blijft het voorlopig een beeld met vage contouren dat we met elke nieuwe vondst moeten bijstellen. Het begint waarschijnlijk ongeveer twaalfduizend jaar geleden in de 'Vruchtbare Sikkal'. Dat gebied in het Midden-Oosten loopt van het noordelijke overstromingsgebied van de Nijl langs de oostkust van de Middellandse Zee en dan weer landinwaarts naar het Tweestromenland van Tigris en Eufraat. Het leek toen in niets op wat het vandaag aan beelden oproept van dorre vlaktes met hier en daar een dappere doornstruik, integendeel. De Vruchtbare Sikkal was toen een soort van paradijs met, zoals de naam doet vermoeden, allerlei groen (bossen en grasvlaktes), een aangenaam klimaat met voldoende regen en ook een onvoorstelbare rijkdom aan wilde dieren, zoals antilopen en gazellen, wilde paarden, runderen en zwijnen, geiten en schapen en natuurlijk allerlei roofdieren. Voedzame planten en vruchten waren er in zo'n overvloed dat de jagers-verzamelaars uit de streek besloten om hun nomadische bestaan aan de wilgen te hangen en zich er eerst tijdelijk en daarna permanent te vestigen.

Er zijn aanwijzingen dat we in die contreien al minstens twintigduizend jaar wilde tarwe, gerst en peulvruchten verzamelden en verwerkten tot voedsel. Vanaf twaalfduizend jaar geleden begonnen we die gewassen ook te domesticeren. Net als met dieren, gebeurde dat op verschillende plaatsen en tijdstippen en vooral ook voetje voor voetje. Eerst een beetje

schoffelen en wieden tussen de gewassen die daar stonden en die we lekker en voedzaam vonden om het rendement op te krikken. Later gingen we de zaden ervan verzamelen en bewaren om op een ander tijdstip te bewerken en op te eten of te zaaien. En toen is het begonnen. We bouwden niet alleen een eerste bescheiden onderkomen voor onszelf, we zetten ook de eerste schuren of voorraadkamers neer, waarin we onze oogst konden bewaren. En we hadden onvermijdelijk ook afvalhopen, waarop we alles gooiden wat we niet verteerden of niet lekker vonden. Al met al een berg gratis voedsel, die natuurlijk ook ongenode gasten aantrok.

Mus musculus (letterlijk: muis muisje) is een ondersoort uit het muizen-geslacht die in die dagen had ontdekt dat je het vermoeiende en soms ook riskante foerageren achterwege kon laten als je de weg had gevonden naar die eerste voedselvoorraden van de mens. Je kon daar je buik rond eten, zonder je zweetklieren aan te spreken. Dat streven naar het behouden of niet nutteloos verspillen van energie is een universele en ijzersterke regel in het dierenrijk: niemand daar haalt zijn neus op voor eten dat voor het grijpen ligt. Op zoek gaan naar voedsel is niet alleen energieverspillend, maar ook gevaarlijk, want je moet ervoor uit je schuilplaats komen en in het zicht van roofdieren en concurrenten lopen. De muizen konden in die eerste bouwwerken bovendien ook nog eens een knus nestje maken. Dat was dus twee keer kassa. *Mus musculus* werd *Mus musculus domesticus*, de huismuis. Een sprekend geval van zelfdomesticatie of commensalisme: het enige wat de muis hoefde te doen, was niet overdreven bang zijn voor mensen. Met voldoende voedsel in zijn omgeving kon hij zich het hele jaar door naar hartenlust voortplanten, en we weten hoe snel dat gaat bij konijnen en knaagdieren. Dat leidde ongetwijfeld tot 's werelds eerste plaag. Er bestond toen wellicht nog niet eens een woord voor ongedierte. En toen kwam de kat om de hoek kijken.

De redenen voor de komst van de kat zullen niet veel anders zijn geweest dan die voor de aanwezigheid van de mens en de muis: ten volle profiteren van het samengaan van een gulle natuur en de vruchten van de eerste landbouw. Voedsel in overvloed. De muizen zullen zeker ook slangen hebben aangetrokken, maar het valt te betwijfelen of de mens die even graag zag als die kat die zich opeens in zijn buurt ophield en af en toe gezien werd terwijl

ze een gehate muis achternazat of met een vers gevangen exemplaar in haar bek rondparadeerde. Het is domesticatie waarvoor niet veel meer nodig is dan een gedogen van twee kanten. We hoeven ons niet te laten meeslepen door romantische beelden van mensen uit het stenen tijdperk die een bedje vlechten voor de kat en haar ook een paar kommetjes eten geven. De katten liepen de huizen zonder ramen en deuren waarschijnlijk continu in en uit. Ze liepen wellicht ook zo rond in de dorpen: als de huidige zwerfkatten, zonder aanwijsbare baas. Van enige liefde is hoogstwaarschijnlijk nog geen sprake, maar dat is bij die eerste stappen ook helemaal niet nodig. Er is eigenlijk heel weinig nodig om die domesticatie in gang te zetten. De mens moet de kat appreciëren en bijgevolg tolereren. De kat moet van haar kant haar ingebakken angst voor de mens opzijzetten. En ze moet nog een andere krachttoer tot een goed einde brengen: ze moet ook de aanwezigheid van andere katten leren verkroppen.

Veel archeologisch bewijs is er niet voor deze theorie, maar het moet wel zo zijn gegaan, want anders is er geen verklaring voor wat de Fransen tot ieders verbazing in april 2004 in Cyprus blootlegden. In Shillourokambos, een archeologische site aan de Cypriotische zuidkust, vonden ze een opvallend dubbelgraf dat ongeveer 9500 jaar oud is. In het ene lag een mens, in het andere een jonge kat. In beide graven lagen schelpen, gepolijste stenen en andere kunstvoorwerpen. Mens en kat lagen opgekruld op hun zij en keken elkaar aan; hoofd en kop wezen allebei naar het westen. Het staat vast dat de kat en de mens samen zijn begraven, het dier is er zo goed als zeker voor afgemaakt. De symboliek ligt voor het grijpen: de kat in het algemeen en deze kat in het bijzonder was belangrijk. Maar was deze kat wel een huiskat? Wel, dat kan bijna niet anders. Cyprus is een eiland dat sinds zijn ontstaan door het botsen van tektonische platen 20 miljoen jaar geleden nooit verbonden is geweest met het vasteland. Alle dieren die er hebben geleefd, zijn er dus naartoe gezwommen of gevlogen, of ze zijn meegebracht op een schip. De dwergnijlpaardjes die er ooit leefden, zijn er op de bodem van de zee naartoe gehuppeld (nijlpaarden kunnen niet zwemmen) en er hebben nooit wilde katten geleefd. Alle verzorgers en kenners van wilde katten zullen je bovendien verzekeren dat er met de meeste wilde katten geen land te bezeilen valt en dat je maar beter uit de buurt van hun klauwen en tanden kunt blijven. De kans dat zo'n blazende en sissende wilde kat ongemerkt aan boord

van die eerste kleine scheepjes glipte, is te verwaarlozen: ze zijn met opzet naar het eiland gebracht.

Shillourokambos is een fascinerende site die aantoont dat we tienduizend jaar geleden die nieuwe maatschappijvorm met simpele huizen, landbouw en wildbeheer (maar ook scheepvaart) al zo goed in de vingers hadden dat we pioniers konden uitsturen om eilanden als Cyprus te koloniseren. Hier, maar ook elders op het eiland, liggen sporen van cirkelvormige woningen en kralen om dieren in te houden, maar ook van eenvoudige werktuigen om gewassen te oogsten en te bewerken. In putten vonden archeologen resten van de dieren die de mens opat: wilde zwijnen en herten, maar ook vossen en – om de ontroering over dat dubbelgraf wat te temperen – katten. De Vruchtbare Sikkal was ook de plaats waar we het meeste van ons vee domesticerden, maar dat gebeurde allemaal wellicht pas twee millennia later. Het ziet er dus naar uit dat de muis en de kat (en de hond) de eerste dieren waren die voorzichtig huisdieren werden. Met dat verschil dat muizen pas helemaal huisdier zijn geworden – hoe paradoxaal dat ook klinkt – toen we ze gingen fokken als laboratoriumdieren.

Maar welke soort wilde kat was het dan? Er zijn maar drie kandidaten die toen en nu in aanmerking kunnen komen. Er is de moeraskat (*Felis chaus*) die, zoals de naam doet vermoeden, geen afkeer heeft van natte pootjes en rond rivieren en plassen leeft in zowel het Midden-Oosten als in Zuidoost-Azië; ze wordt ook wel rietkat genoemd. Ze is een stuk groter dan een doorsnee huiskat en heeft een bijna uniforme zandkleur met hier en daar wat accenten. We weten dat de moeraskat vijfduizend jaar geleden in het oude Egypte werd gehouden en getemd, want er zijn een aantal zorgvuldig begraven exemplaren gevonden. Ook vandaag nog proberen fokkers een beetje moeraskat te kruisen met heel veel huiskat om er een nieuw ‘authentiek’ kattenras van te maken, de zogenoemde *chausie*. Er is ook de zandkat (*Felis margarita*), een erg dapper kleintje met korte pootjes, een lange staart en grote oren. Zandkatten lijken altijd een beetje sip of nors te kijken, wat hen nog schattiger maakt. Zoals de naam al doet vermoeden, houdt de zandkat zich graag op in woestijnen en halfwoestijnen, ver weg van begroeiing en van mensen.

KATTEN ZOALS ZE **ECHT** ZIJN

Bijna elk populairwetenschappelijk boek claimt een bijzondere invalshoek te hebben, Chris Dusauchoit maakt dit waar. Om het gedrag van onze geliefde huisdieren te begrijpen moeten we ons verdiepen in de ontwikkeling door de eeuwen heen. En de populaire Vlaamse dierenkenner Dusauchoit doet dit met een opwekkend dwarse blik. Vol kritische, maar animerende observaties, en met vele sprekende voorbeelden neemt hij alle aspecten van de kat onder de loep. Een must voor alle kattenfans en een heerlijk boek om te lezen voor alle dierenliefhebbers.

Chris Dusauchoit is in Vlaanderen bekend van radio en tv, onder andere als presentator van *Dieren in Nesten* (1999-2015), als gast in praatprogramma's en als voice-over in documentaires.

9 789021 576657

www.kosmosuitgevers.nl

**KOS
M•S**

NUR 431
Kosmos Uitgevers,
Utrecht/Antwerpen